

התשוקה "למשחק היפה הזה"

אמיר בן פורת

תקציר

לית מאן דפליג כי משחק הכדורגל היה לתשוקת ההמונים. בכל סוף שבוע מתקיימים ברחבי העולם אלפים רבים של משחקי כדורגל, שצופים בהם מאות מיליונים של בני אדם, מכל לאום, עדה, מעמד, מגדר וגיל; "נער הייתי וגם זקנתי ולא ראיתי מגרש כדורגל נעזב". כבר שנים רבות מאוד התשוקה למשחק הכדורגל הולכת וגוברת, דור הולך ודור בא ויציעי האצטדיונים מלאים. בו בזמן חלק נכבד מהצפייה במשחק מתבצעת באמצעות מסך הטלוויזיה, המאפשרת לצופה להתחבר אליו מכל מקום בעולם. כפי הנראה התשוקה למשחק באה לעולם ומתעצמת תוך כדי צמיחת הזיקה שבין האוהד לבין מועדונו. ניתן להניח כי היא מבטיחה מענה לצרכים מסוימים שלו. כבר זמן רב שמשחק הכדורגל הוא אירוע כלל עולמי עמוס ברגשות, קרנבל ופסטיבל של תשוקות שאינן מתכלות. לתשוקות הללו יש היבטים נספחים, כגון זיקות אתניות, מעמדיות ומגדריות, והקשרים פוליטיים, תרבותיים וכלכליים. ברם, יש לתשוקה למשחק הזה אוטונומיה יחסית משלה. כפי שניתן ללמוד מן המחקר השופע על התנהגות אוהדי הכדורגל, החיפוש אחר התרגשות מצא לו מעיין מרווה איתן.

מילות מפתח: **כדורגל, אוהדים, תשוקה, רגשות**

ראשית דבר

מה מיוחד כל כך בכדור החוצה את הקו בין שני עמודים? מדוע כל כך הרבה אנשים, ואני בתוכם, צופים בו לעיתים תוך כדי התרגשות ומתח גבוהים [...] האם מדובר באירוע מטלטל עולמות? לא. אין הוא חשוב יותר מעלה הניתק ונושר מן העץ [...] זה אינו רק כדור החוצה את הקו: זה חייב להיות יותר מזה, אבל מה בדיוק? (Hoyningen-Huene, 2010, p. 7).

הווייה. בסוף השבוע, במשכה של עונת הכדורגל, צופים במשחק מאות מיליונים: גברים, נשים, צעירים וצעירות, בכל מקום בעולם כמעט. רבים ממלאים את יציעי האצטדיונים, ורבים יותר צופים במשחק באמצעות מסך הטלוויזיה. אלמלא הפרשי השעות בשעון העולמי ניתן היה לומר כי בו בזמן, בכל סוף שבוע של עונתו, כל העולם משתתף במשחק הכדורגל. עדות ממשית לעניין זה ניתן למצוא במשחקי המונדיאל (אליפות העולם בכדורגל של נבחרות לאומיות), הנערכים אחת לארבע שנים: על פי דיווחי פי"א (ההתאחדות הבין לאומית לכדורגל) מספר הצפיות במשחקי המונדיאלים האחרונים הגיע ליותר משלושה מיליארד. האהדה למשחק הזה (אל נכון למועדון המסוים, או לנבחרת הלאומית), שהחלה כבר בתקופת ילדותו באנגליה בערך במחצית המאה התשע-עשרה, הייתה לתופעה היסטורית על-תרבותית: במרוצת הזמן שבין שלהי המאה התשע-עשרה לראשית המאה העשרים ואחת התחוללו אירועים דרמטיים ששינו את פני ההיסטוריה. הרבה ממה שהיה כבר איננו, אבל משחק הכדורגל לא נגרע מפגעי הזמן. אכן, כאשר רעמו התותחים הוא נדם אך כשהתפוגג העשן הוא שב למקומו והיה לאירוע הספורט הפופולרי ביותר בעולם. לא יהיה זה מוגזם לקבוע כי אין מדינה או ישות פוליטית מוכרת שאין בה כדורגל. המשחק הזה, א-לה פויר, מבאר היטב את הסדר העולמי (פויר, 2004). כפי הנראה, והלא נראה, יש במשחק הזה משהו שכל כך הרבה אנשים משתוקקים לו:

כמו כל ילדי אורוגוואי, רציתי להיות שחקן כדורגל. שיחקתי היטב, למעשה הייתי מעולה, אבל רק בלילה כשישנתי [...] עברו שנים ולבסוף למדתי לקבל את מי שאני: מקבצן אחר כדורגל טוב, אפסע בעולם ידי פרושה, ובאצטדיונים אטען 'מהלך יפה, למען השם'. וכאשר קורה כדורגל טוב, אני מודה לנס ולא אכפת לי כלל באיזה מועדון או מדינה (Galeano, 1997, p. 1).

אם תשאלו אוהד כדורגל טיפוסי מדוע הוא כזה, תתקבלנה תשובות בנאליות: "כי נולדתי לזה", "כי זה משהו משפחתי", "כי זו דרך חיים שלי", "כי המועדון הוא סמל", "כי כך אני משתייך למשהו", "כי זה הבית שלי" (בן פורת, 2007). מקריאת הטקסטים על אהדת כדורגל ניתן להבחין בפקטור מאחד: אהדת הכדורגל הופכת את האוהד מ"אני" ל"אנחנו".

בתשוקה לכדורגל טמון כפי הנראה איזה קוד שהאוהד רוכש וטומן בליבו והוא נושא אותו עמו למשך שנים רבות, "מהעריסה ועד לקבר" כמאמר הקלישאה. האם התשוקה נובעת מטבעו של האוהד המסוים או מטבעו של משחק הכדורגל? או אולי היא מפצה על משהו, על צורך אחר של האוהד, ויש במשחק הכדורגל כדי למלא אותו? למרות קיומה של ספרות מחקר וספרות יפה הנוגעת בדבר, השאלה עדיין עומדת פתוחה: מה היא התשוקה הזו ומה משמעותה?

הערה מתודית

ההנחה המלווה את המאמר הזה היא שהתשוקה לכדורגל אינה ייחודית לאוהדי המשחק הזה, שמקצתם מתוארים כ"שרופים" ואחרים כ"פושרים", אלא שעל סמך המחקר הרלוונטי ניתן לקבוע כי התשוקה הזו חוצה גבולות: היא נוגעת גם בציבור שהמשחק הזה אינו ברשימת הדברים החשובים לו. גם גברים ונשים שאינם נמנים על קטגוריית אוהדי הכדורגל נוטים להאזין ואף להתרגש כאשר מתרחש משחק כדורגל מסוים, למשל כאשר הנבחרת הלאומית משחקת כנגד נבחרת זרה. אז, כמאמר ההיסטוריון אריק הובסבאום: "כל העם עומד מאחוריה" (Hobsbawm, 1990). הספרות הנוגעת בעניין מעניקה לכך תמיכה של ממש (Giulianotti, 2002; Goldblat, 2014).

נקודת המבט של מאמר זה היא מן המקום שבו הסוציולוגיה מתבוננת בספורט. המדובר בהמשך הוא בנרטיב החברתי-תרבותי של התשוקה למשחק הכדורגל, אך ישנה גם נגיעה בהיבטים היסטוריים, היכן ומתי נולד וצמח המשחק ועמו התשוקה. מטבע הדברים מתווספים לסיפור גם היבטים פסיכולוגיים: אילו צרכים ממלאה התשוקה הזו אצל אוהדי השונים.

המקורות הטובים ביותר לתיאור ולהסבר התשוקה לכדורגל מופקים מפייהם של הגורמים הרלוונטיים, קרי, קהל האוהדים. המחקר באשר לאהדת הכדורגל ולמשתמע מכך הולך ומתרבה בזמן האחרון, וממנו ניתן ללמוד על איך ומדוע נרקמת ומתעצמת התשוקה למשחק הכדורגל ומה הם המניעים והצרכים העומדים מאחוריה (Crawford, 2004; Sandvoss, 2005). ובאותו עניין, ישנם גם מקורות שהם ראשוניים ומשניים בו בזמן: מה שכותבים סופרים ומשוררים אוהדי כדורגל על המשחק הזה כאשר הם נותנים דרור לתחושותיהם, המשמשות "חומר טוב" להבנת התשוקה למה שמכונה "המשחק היפה הזה" (Samuels, 2008).

כדורגל הוא המשחק הפופולרי ביותר בעולם, מעבר לגבולות לאומיים, מעמדיים, אתניים, תרבותיים ועוד, והדבר מעניק לו ולתשוקה אליו משקל מיוחד, המעידים גם על סביבתו: אכן,

האוטונומיה היחסית שלו נקבעת גם בהקשרים הפוליטיים והכלכליים באופן שאין שום משחק אחר בעל היקף ומשמעות כאלה. אכן, במקרים רבים משחק הכדורגל הוא מסמן תרבותי של קטגוריות חברתיות ואף של חברות שלמות (Correia, 2023). השאלה הנדונה במאמר זה היא באשר לטיבה של התשוקה הזו, עמידותה, והמשמעויות שיש לה לגבי אוהדי הכדורגל ללא גבולות.

קיצור תולדות

בתוך זמן קצר מיום הולדתו באנגליה, במחצית המאה התשע־עשרה, היה משחק הכדורגל לאירוע תרבותי חוצה גבולות לאומיים, מעמדיים, דתיים, מגדריים ועוד. כאשר כוננה "ההתאחדות העולמית של הכדורגל" (פיפ"א) בשנת 1904, מוסדו כללי המשחק, שנהיו ל"טקסט־על", מעין קטכיזם, שעל פיו נקבע איך הוא ישחק בכל מקום. קרי, בכל מדינה שהינה חברה בפיפ"א. הפופולריות שלו הקנתה לו מעמד מיוחס עד כדי כך שהוא ברא פסק זמן במלחמה הגדולה (מלחמת העולם הראשונה), כאשר נצרו היריבים את נשקם, טיפסו מן החפירות ופנו לשחק כדורגל:

שליח יצא פתאום מתוך השוחות של הגרמנים והתקרב לכיוון שלנו. "אל תירו", הוא צעק, "גם אנחנו לא נירה עליכם עד מחר, אחרי החג". לאט לאט התחילו הגרמנים להוציא את הראש מהשוחות שלהם ונוכחו שאנחנו באמת לא יורים. גם אנחנו הוצאנו את הראש שלנו, בחשש מסוים. פתאום אחד החיילים שלנו השליך כדורגל מהשוחה החוצה אל No men's land, השטח בו כמה שעות קודם לכן נלחמו הצדדים בשצף־קצף. בבת אחת החל משחק כדורגל ספונטני בינינו לבין החיילים הגרמנים שהתקרבו לאזור (Weintraub, 2001, p. 112).

איננו יודעים מה הייתה התוצאה של המשחק הזה, אך את התוצאות של המלחמה ההיא אנחנו יודעים.

במשך הזמן החל משחק הכדורגל להשתדך - ולא מרצונו שלו - לאירועים פוליטיים ואחרים, שמטרתם לא נגזרה מן המשחק עצמו אלא מהעובדה הפשוטה שהוא היה לפופולרי עד מאוד, בעיקר בקרב השכבות הנמוכות. הפוליטיקה (קרי, פוליטיקאים) נצלה זאת כדי להעצים אינטגרציה חברתית וזהות לאומית. למעשה, כדי לאשר את ההגמוניה של השלטון המסוים, או להיפך - כדי להעצים את מחאה כנגדו. בעצם, מינקותו ואילך נכבל משחק הכדורגל לתנאי הסביבה שבה הוא עוגן: כשזו משתנה חלות תמורות בהתארגנותו, בניהולו ובבעלותו (בן פורת, 2002). אבל הגוף של המשחק, כלומר כלליו, נשאר כמות שהוא. מאז שההתאחדות האנגלית לכדורגל קבעה את חוקי המשחק (1863) כמעט שלא חלו בהם שינויים מפליגים. קודקס חוקי המשחק שנקבע על ידי ההתאחדות הנ"ל אומץ על ידי ההתאחדות הבין־לאומית של הכדורגל (פיפ"א, 1904) וממנה, על ידי כל חברותיה. "דת הכדורגל", כפי שמכונה המשחק בפי מחברים מסוימים (Giulianotti, 1999), רכשה לה מאמינים כאילו העולם הוא שטוח.

לכאורה בלא כוונת מכוון נהייה הכדורגל ל־משחק, בה"א הידיעה, של העם, כמעט בכל מקום על פני כדור הארץ. שיעור המתעניינים במשחק במדינות שונות בעולם נע בין חמישים לשבעים אחוזים, גברים יותר מנשים. אבל בעשורים האחרונים עולה שיעור הנשים המתעניינות

והמשחקות (בן פורת, 2015). כפי הנראה אין אירוע תרבותי פופולארי יותר מהמשחק הזה, והתשוקה אליו מאפילה על תשוקות רבות אחרות.

מי שנכח בגופו באצטדיון הכדורגל, וגם מי שצופה במשחק באמצעות מסך הטלוויזיה, אינו יכול להישאר אדיש למה שמתרחש על הדשא הירוק, בין שהוא אוהד קנאי למועדו או צופה פושר (Guttmann, 1986; Jones, 2000). הראשון חש שהוא שותף מלא למשחק ונותן דרור לרגשותיו, השני מאופק בדרך כלל אך מדי פעם מתעורר. האצטדיון נהיה לקרנבל; על הדשא הצגה שסופה אינו ידוע, ביציעים חגיגה, המונים עוטים את חולצת המועדון שלהם ומוסיפים לה צעף הנושא את שמו. שירת מקהלה מלווה את המשחק. המתח עולה ויורד ועולה, וחוזר חלילה. בסיום המשחק המתח מתפוגג אבל הרגשות עדיין סוערים. הם יקלישו, אך ישובו לסעור לקראת המשחק הבא. התשוקה לכדורגל מנמנמת בעיניים פקוחות בין לבין.

מטבעו, כך ממש, כדורגל הוא משחק המאפשר רבי־שיח דמוקרטי, ללא היררכיה וללא אוטוריטה. לכל אוהד דעה השווה לשל האחרים. הפרשנות מטעמה של התקשורת הכתובה או המצולמת מתקבלת בספקנות. הכול צופים במשחק בזמן אמת. אין לו אג'נדה סמויה. סתם אוהדים ובעלי שררה זוכים באותן חוויות המעלות או המורידות. כך טוני בלייר לשעבר ראש ממשלת בריטניה:

בשבוע שעבר קרה משהו שלא גרם לאבל בבית בלייר. אלא, היה הוא היה סימן לצער גדול יותר [...] הסיבה לאומללותי היו חדשות מדכאות [...] שאנדי קול עוזב את ניר־קסל יונייטד, כמוני [...] ועשרות אלפי אחרים, אני אוהד של ניר־קאסל [...] תחילה הייתי נדהם ואחר כך תמהתי. נדהם, על כך שהוא עוזב, תמה על כמות הכסף המבזבזת על שחקן אחד (Blair, 1997, p.437).

מה יש במשחק הזה שמושך כל כך הרבה אנשים להתאהב בו, כך ממש? לכאורה כדורגל הוא משחק פשוט למדי: אחד־עשר שחקנים בקבוצה, כברת קרקע שטוחה מכוסה בדשא, שאורכה בדרך כלל כמאה מטרים ורוחבה כחמישים מטרים, שני שערים, כדור אחד, ארבעה שופטים (לאחרונה נוספו שני שופטי ה־VAR) וצוות ניהולי (Wernicke, 2018). אומנם, מה שאנו רואים כיום לנגד עינינו רחוק מבחינות מסוימות מדמות הכדורגל לפני כמאה וחמישים שנה, אבל כאמור כללי המשחק - שרובם נכתבו בשנת 1863 עם ייסודה של ההתאחדות האנגלית לכדורגל - שרירים וקיימים: שבעה־עשר במספר, שקיבלו את הגושפנקא של ההתאחדות הבין לאומית של הכדורגל (פיפ"א). תמורה דרמטית חלה בזיקה שבין המשחק הזה לקהל: כמה תריסרים של אנשים שצפו בו בראשיתו היו לתשוקה של מיליונים רבים, הצופים בו במדינות שונות במשכה של עונת הכדורגל, ולמיליארדים של צפיות בעיקר "בחודש הקדוש" של המונדיאל, הנערך אחת לארבע שנים (Weiland & Wilsey, 2006). גם משחקי הליגות המקומיות, משחקי הגביע הלאומי, תחרויות בין לאומיות בין מועדונים ממדינות שונות, כמו למשל: הצ'מפיון־ליג האירופאי, התחרויות האזוריות (הקונפרנסים), תחרויות בין נבחרות לאומיות, היורו והקופה־אמריקה, מושכות קהל צופים רב מאוד. מן הבחינה הזו - קרי, מומנט המשיכה של הכדורגל - אין לו מקבילה בעולם כבר שנים רבות (Foer, 2004; Foyle, 2010; Goldblatt, 2006). מקצת מן התשובה המבוקשת לשאלה מה יש בו שמושך כל כך הרבה אנשים שונים מאוד,

היא המאפיין האולטימטיבי שלו - התחרות. פשוטו של דבר שכל מהלכיו מכוונים להשגת ניצחון על יריב. התחרות המסוימת הזו, המתנהלת בהנחית כללים מסודרים, מסומנת אפריורית באמצעים שבהם יתנהל המשחק ובתוצאותיו האפשריות: ניצחון (עינוג), כישלון (באסה), ותיקו כנחמה פורתא במצבים מסוימים. התחרות עצמה מלווה במתח ומאלצת את האוהדים להיות במגע עם רגשותיהם, לעיתים עונג ועליצות, לעיתים יגון וכאב. בשורה התחתונה, מי שבא לצפות במשחק כדורגל בא להתרגש ו"לתפוס צד"; כאשר הוא "לוקח צד" אכפת לו ממה שקורה ומה תהיה התוצאה, כך נעשה גם הוא שותף פעיל במשחק. אומנם התחרות היא מומנט קריטי באשר להבנת גורמי המשיכה למשחק, אך אין היא ייחודית דווקא לו, ואין בזה תשובה משביעה ל"מדוע אנשים אוהבים אותו". על כך בהמשך.¹

שנים רבות של מחקר הולך ונערם, מאות מאמרים וספרים עוסקים באוהדי הכדורגל מנקודות מבט שונות. הכול כמעט ידוע: מי הם האוהדים מבחינת מוצאם האתני, המגדר, המעמד, הגיל, הדת ועוד; מי אינם אוהדי כדורגל; מי הם הצופים הנוכחים במגרשים ומי צופים באמצעות מסך הטלוויזיה. פרט לכדורגל הממוסד, המתגלם בסידורי הליגה, המוני אנשים (גברים ונשים) במקומות שונים בעולם משחקים להנאתם כך סתם בסופי השבוע, במדשאות של הפארקים. מי שמסתובב בלונדון בסוף השבוע עשוי להיתקל בגברים ונשים המשחקים כדורגל באחד מן הפרקים של העיר. על סמך המידע הסטטיסטי המצטבר, למשל בסקרי דעת קהל על שיעורי צפייה באמצעות מסך הטלוויזיה, ניתן להסיק כי בכל העולם כמעט, גם בארצות הברית, יש לכדורגל נוכחות בולטת מאוד (Correia, 2023; Markowitz & Hellerman, 2011). על דבר אחד קשה לחלוק, כדורגל הוא משחק שהכבידה שלו אינה שועה לגבולות חברתיים מכל סוג כמעט. ועוד, שאנשים משחקים אותו וצופים בו כי כנראה יש בו משהו מיוחד, מפתה ומספק. אף על פי כן הצופן של משחק הכדורגל, שגורם להתאהב בו ולא להרפות, חומק מאיתנו. יש משהו מיוחד באהדת המשחק שמעודד, ואולי אף מאלץ, את הצופה בו להתרגש מתוך עונג או מתוך כאב. על אוהדי כדורגל באנגליה - בדרך כלל מן המעמדות הנמוכים, אך לא רק מאלה - נאמר כי קשה להם מאוד לבטא את רגשותיהם לנשותיהם במילים "אני אוהב אותך" אך הם אינם מתקשים כלל לומר זאת למועדון הכדורגל "שלהם" מדי סוף שבוע, בקול רם ובפרהסיה, כשהם נוכחים באצטדיון הכדורגל המקומי.

כאמור, מאמר זה מבקש לעמוד על סוד הקסם שטמון במשחק הכדורגל, שמפתה כל כך הרבה אנשים להתחבר אליו ולהתאהב בו. על בסיס המחקר שהצטבר עד כה נרמזת הסכמה המבארת הבאה, שנוכחים בה טבע האדם, טבע משחק הכדורגל, ויחסי החליפין בניהם.² אלו מייצרים אהדה-אהבה למשחק הזה שמתווכת בזיקה למועדון מסוים (Crawford, 2004). ייתכן כי זו תשוקה התלויה בדבר, בצרכים מסוימים שמבקש האוהד למלא. הצרכים הללו נטועים במה שניתן לכנות "טבע האדם", למשל: זהות, שייכות, ריגוש, הערכה ועוד (Maslow, 1970; Sandvoss, 2005; State & Burk, 2000). אפשר להניח גם כי כדורגל מייצג עבור ציבור אוהדיו מודל ("אידאלי") של חברה המנוהלת על ידי חוקים פשוטים ומובנים לכול, שחריגה מהם

¹ על היבטיה השונים של התחרות ראו: Hartman & Kjaer, 2015. להיבט הסוציולוגי הממוקד: Hell, 2008.

² סכמה זו נכונה כפי הנראה גם למשחקים תחרותיים אחרים, למשל הפוטבול האמריקאי, כדורסל, בייסבול ועוד (ראו: Simon, 2013).

נענשת, וכמו כן הוא מעלים או לפחות ממתן כמה מן המתחים המטרידים את האוהד בחיי היום יום שלו (Vargas, 2010). להלכה ולמעשה אצטדיון הכדורגל הוא תחום הרשאה, שבו ניתן ומותר לפרוק מתחים ולהעצים רגשות באופן שאינו מקובל או מותר מחוצה לו. את יחסי החליפין שבין טבע האדם לטבע משחק הכדורגל מספקת התחרות, שכאמור היא טבעו הסגולי של המשחק הזה. המפגש בין שני מיני הטבע הנ"ל מייצר מצבים שבהם הצופים הולכים ונעשים מעורבים במשחק עצמו ובמה שמתרחש בסביבתו (Arora-Jonsson & Hass, 2000). כפי הנראה ככל שמעורבות זו מתעצמת היא נושאת שוב ושוב פירות, כלומר סיפוק צרכים מסוימים. נדמה כי יש בכך תשובה לשאלת התשוקה למשחק הזה. לא, עדיין לא.

מילים: "אני אוהב אותך בית"ר"³

בהקדמה לספר של ג'ון אוסטין **איך עושים דברים עם מילים**, מקדימים גיא אלגת וענת מטר: "המילים אינן משרתות אותנו רק לצורך העברת תכנים אמיתיים או שקריים, איננו רק אומרים דברים עם מילים. אלא אנו, באופן כללי ביותר, עושים דברים עם מילים" (אוסטין, 2006, עמ' 13). הדרש לענייננו: אנשים, בהקשר למסופר להלן אוהדי כדורגל, מתארים במילים מצב שהם עצמם שותפים להתהוותו וחווים את פירותיו. המיוחד במשחק הכדורגל הוא שמדובר במצב מערב ומשתף. בין השאר, ובאופן קולני במיוחד, האוהדים של המשחק "עושים דברים עם מילים": הם מביעים את מצבם הרגשי במילים, והמילים מבארות, משייכות ומהדירות. הן מביעות את היחס הגופני והיחס הרגשי שלהם לכדורגל, למי שמשתתף ממש במשחק וגם למי שאינו נוכח אך נחשב כמשתתף. מבחינתו של אוהד כדורגל המשחק נמצא עמו בכל אשר ילך, והמילים - כלומר הגדרת המצב - הולכות עמו, מעודדות אותו, מנחמות אותו.

"בראשית של משחק הכדורגל, לא הייתה המילה, אלא הכדור. המילה מלווה את מה שנעשה או לא נעשה עם הכדור" (Claussen, 2007, p. 654). זמן קצר לאחר שהמשחק הזה התמסד המילים המלוות אותו קיבלו תהודה באמצעות כלי התקשורת: תחילה העיתון והרדיו, ומאוחר יותר הטלוויזיה והרשתות החברתיות. באמצעותם נעשתה תרבות כדורגל לנכס קבע בתרבות בת זמננו. בהתחלה היו אלה מילים שהיו מקובלות בשפת העם, ובמשך הזמן נרקם לקסיקון של אוהדי כדורגל ששפתו צורמת את אוזנם של טהרני השפה (יהב, 2005). העיתונות באנגליה, שבמחצית השנייה של המאה התשע-עשרה הייתה כלי התקשורת הדומיננטי, סיננה וצנזרה. ברם, במרוצת הזמן, אל מול עין מצלמת הטלוויזיה, כאשר משחק הכדורגל היה לחוויה מרתקת להמוני מאמינים, התפרצות רגשית והבעת אהבה (או איבה) בפרהסיה באמצעות מילים, סיסמאות ושירה, הייתה לתופעה נפוצה באצטדיונים. אוהדי כדורגל אינם מתאפקים ונותנים דרור ללשונם. כלי התקשורת כותבים, מצלמים ומזינים את הדיבור: משחק הכדורגל נהיה למסמן.

לאיש ברחוב יש מחסן פרטי של מילים שנרכשו על ידו במשך הזמן. בדרך כלל מילים אלה מסודרות במעין מחלקות, המכוונות למפגשים במצבים מוגדרים: משפחה, חברים, עבודה וכיוצא באלה. בעצם, המילים הן רכוש של החברה המסוימת והאיש "שואל" אותן מהמחסן הקמעוני. סיבת ותוכן ההשאלה נקבעים בין השאר על ידי השכלתו, תחומי המקצועי, פעילותו

³ שיר של אוהדי בית"ר ירושלים בשם זה, מילים ולחן ג'קי מייקה. את אותה הבעה של רגש פתוח ניתן לשמוע גם בשפות אחרות, למשל בשיר שכתבו אוהדי מועדון הכדורגל האנגלי ליוורפול: "we Love you Liverpool".

הפוליטית וכולי. יש להניח כי האיש ברחוב אינו מכיר את כל המילים של שפת אימו, ולבטח אינו משתמש בכולן.⁴ המילים שבהן משתמש אוהד הכדורגל בדרך של שיגרה נשאלות משתי קטגוריות: הקטגוריה של השפה המסוימת שבה משתמשים הכול, והקטגוריה (הלקסיקון) הייחודית של אוהדי כדורגל. אלה המילים שעוברים והתבגרו באצטדיון: עגה מקומית שמשמשת את אוהדי הכדורגל כדי להביע את התייחסותם המסוימת למה שקורה במשחק עצמו ומה שקורה להם עצמם ביחס אליו. מדורי הספורט בעיתונות היומית ודברי פרשנות בתקשורת הספורט המצולמת משאילים אותן ולפעמים אף מולידים אותן.⁵ הלכה למעשה, עריסתו של לקסיקון הכדורגל היא ביציעי האצטדיון והתאזרחותו קורית בחדרי המערכת של כתבי הספורט. עבור האוהדים המילים מבטאות את יחסם ורגשותיהם למשחק ובו בזמן גם מעצבות אותם. כאשר אוהד הכדורגל קורא (או שר) "אני אוהב אותך" הוא מתכוון לאלטר-אגו שלו בלשון רבים.

להלן מקצת המילים שאוהד כדורגל פלוני, בכל מקום על פני כדור הארץ שבו משחקים כדורגל, משתמש בהן במשך שנות היותו אוהד של מועדון כדורגל מסוים כדי לבטא את תחושותיו. המילים יכולות להיות שלו או שאולות, במשלבים שונים ובצורה של נושא, נשוא, פועל פעיל, פועל סביל. זו העברית המדוברת והמצוירת שמשתמשים בה באצטדיוני הכדורגל בישראל, מן הסתם האקדמיה ללשון לא תעניק לכמה מהן מעמד בלשון העברית:⁶ עליצות, שיגעון, התפוצצנו, ניצחון מדהים, אכלנו אותה, דפקנו אותם, דיכאון, על הפנים, גאווה, ריקנות, כאב, סוף העולם, יש אלוהים, חבל על הזמן, שברון לב, מפח נפש, עבדו עלינו, סרסנו אותם, נפלנו, חרבנו להם את הצורה, דכדוך, אבל, אושר גדול, פראייר, נשמה, עגלות, מגניב, סוף הדרך, תסכול, שפיפות, תבוסה, אקסטזה, חרפה, עליבות, עונג, שכרון חושים, מניאק, בן זונה, אופוריה, טראומה. נשמה. המילה "אהבה" או משמעותה הקרובה מופיעה במיסוכים שונים כגון: אני מת עליה, נשמה, אהובה שלי, חיים שלי, משוגע עליה.

לקסיקון הכדורגל נולד ומתפתח באצטדיון. הוריו נמנים בדרך כלל על גברים מן המעמדות הנמוכים. בדרך כלל משלב השפה נמוך, בהתאם למעמדם. פה ושם נמנות בלקסיקון מילים שהושאלו ממשלב גבוהה יותר, המייפות לכאורה את השיח ביציעים. באותו עניין, הלקסיקון הזה איננו אגבי או ספונטני, יש מי שבוחר, מאשר ומאקלם אותו בקרב אוהדי המועדון המסוים. משמעותן של מילים מסוימות ממנו ידועות רק לאוהדים, ולפעמים הן זולגות גם לדיבור הפוליטי, כמו: "קיבלנו החלטה בדקה התשעים" ו"ככה לא בונים חומה". מטבע הדברים תרבות הכדורגל אינה הרמטית.

מותר לומר כמעט הכול, כי אצטדיון כדורגל הוא "תחום הרשאה", כזה שנסבלת ומותרת

⁴ מילון המילים בעברית מכיל 75-80 אלף מילים, עם צירופים ומילים מושאלות מגיע מספר זה ל-120,000. במילון אוקספורד ישנן כ-600,000 מילים. מספר המילים במילון זה שהינן בשימוש הוא 171,476.

⁵ למילים כמו "כבש שער", "הבקיע" יש משמעויות נגזרות, למשל מיניות. "כדור ארוך", "כדור בלי כתובת", "בעט לקצר", "סיבסס", "כדור חופשי" הן מילים המתארות מצבים במשחק הכדורגל. זר לא יבין זאת (ראה: יהב, 2005; רוזנטל, 2005; רוזנטל, 2007).

⁶ כמה מן המילים לוקטו משפות אחרות ומופיעות כאן בתרגומן לעברית. המקור: מחקרים, עיתונות ספורט, בעיקר בעברית אך גם בשפות זרות, ונוכחות רבת שנים במגרשי הכדורגל והאצטדיונים בישראל.

בו התנהגות שאינה מקובלת מחוצה לו. אוהדים צעירים ומבוגרים (בעיקר גברים), המתקשים לבטא רגשות בפומבי, מוצאים (או ממצאים) מילים שאפשר להתחבא מאחוריהן כדי לבטא את תשוקתם למועדון הכדורגל. איש לא ילעג להם, נהפוך הוא, כל אחד מהם משתתף במקהלה. כל אחד מהם הוא "אנחנו". בעצם, אהבת המשחק מתרחשת באמצעות שדכן - המועדון "שלנו", התיאטרון המסוים שבאמצעותו מתרחשת ההצגה (Sandvoss, 2005; Simons, 2013). באמצעות גילויי אהבה למועדון "שלם" - "אני אוהב אותך 'בית'ר", "לא תצעדי לבד ליברפול", ועוד מעין אלה - הם מביעים גם נאמנות וגם הזדהות, וממילא שייכות. כפי שיבואר להלן הם שבים ומסמנים את התשוקה לאחד מטבורי חייהם.

שירת כדורגל היא חקיינית, בוטה, תוקפנית, פתוחה ואוהבת:⁷ "כל העולם כולו שונא את הפועל ורק אני אוהד" (אוהדי הפועל תל אביב). "קבוצתי האהובה את נתניה/ זה סיפור אהבה מאכזבת/ אהבה כה כואבת/ והסוף צריך להיות אינשאללה טוב" (אוהדי נתניה). "אבל נותרו לי זיכרונות/ על אהבה שהיא איננה עוד/ מי שהמציא את המילה אהבה/ שהיא שורפת לבבות (אוהדי מכבי תל אביב). "הייתי נער בשכונה יפה/ להפועל הייתה לי אהבה/ הייתי רץ צועק עם כל הנשמה/ יאללה הפועל מלחמה" (אוהדי הפועל ירושלים). "כולם שרים כל הכבוד/ לקבוצה אולה אולה/ בני יהודה הזהובים שלי" (אוהדי בני יהודה). "אוווווו... בשבילך אהובתי, אני איתך עד יום מותי/ לובש אדום רק בשבילך, מוכן למות למענך/ או.. אדום עולה עולה עולה" (אוהדי הפועל באר שבע).

ביציעי האצטדיון, בקול רם, בגרון מורם, מילה במילה, שורה בשורה כאילו מדובר בהמנון הלאומי, עומדים ה"טרובדורים" ומזמרים שיר אהבה לקבוצתם. בניצחון - בטון גבוה, עד שהגרון נצרך. בכישלון - בטון נמוך, כאילו בניחום אבלים.

את מה שחשים ואומרים אוהדי כדורגל "פשוטים" מנסחים ומעלים על הכתב סופרים מוכרים, שנשבו בקסמו של המשחק ומעידים על תשוקתם:

הורנבי: "התאהבתי בכדורגל כפי שעתיד הייתי להתאהב בנשים: בפתאומיות, ללא הסבר, ללא חוש ביקורת, ללא מחשבה על כאב ותהפוכות שיבואו בעקבות זאת" (הורנבי, 1992, עמ' 17).

מגד: "חשבתי שהנה יש שכר לעמלנו כל העונה המפרכת, שמגיע לנו אחרי כל המעורבות הרבה שאנחנו משקיעים בקבוצה כל השנים - בהתעניינות מתמדת ובהתרגשות משבת לשבת ובאמצע השבוע - להיות נוכחים פיזית במעמד הכמו אפוקליפטי זה" (מגד, 1998, עמ' 53).

גליאנו: "פעם בשבוע האוהד בורח מביתו והולך לאצטדיון. [...] העיר נעלמת, שגרתה נשכחת. כל מה שקיים הוא בית המקדש [...] אף שהוא יכול להרהר בנס בנחיות מול מסך הטלוויזיה, הוא מעדיף לעשות עלייה לרגל למקום זה, שבו הוא יכול לצפות במלאכים בשר ודם נאבקים בשדי היום" (Galeano, 1997, p. 6).

שחם: "החיים הם ממש כאן, בשאון, המתפצח כאן בעוז מתוך רמקולים כבירי לוע, במוזיקה הנחושתית, המארש המצעיד אנשים במושביהם, בהתודעותם המקרית של אלמונים בקנטוריהם של אוהדים מושבעים שגילו יריב בקרבם [...] בכובד־הראש שנוהגים הכל בטקס הממלכתי" (שחם, 1979, עמ' 75).

⁷ השורות המצוטטות לקוחות מפרסומים שונים בעיתונות (למשל: בלייזר, נובמבר, 2002, עמ' 54-55). שירת כדורגל פופולארית מאוד באנגליה (בן פורת, לעולם לא תצעדי לבד, שירת הכדורגל [בכתיבה]). כמה מן השירים כתבו זמרים מפורסמים. במקרים לא מעטים בשירי האהבה לקבוצה המסוימת ישנן מילות זילות, בלשון המעטה, כלפי קבוצה יריבה.

קרנזון: "מיום שעמדנו על דעתנו היינו שומעים את המעשה ב'הפועל' קלווריה עם הבוצים, ופביאן על הקורה מפצח שקדים להנאתו. לא ייפלא כי גדלנו אוהבי כדורגל ומעריצי כדורגלנים. [...] בכל שבת, אחרי הצהריים היו הגברים הולכים אל המגרשים: אוהדי 'הפועל' פונים למגרש המוקף בחומת בטון גבוהה הזרועה שברי זכוכית, ואוהדי 'מכבי' הולכים למגרשם הגדור לוחות פח חלודים [...] אנחנו אוהדי הפועל ויש לכך מספר סיבות טובות [...] וחשוב מכול, ומעבר לכל אידאולוגיה: אנו אוהבים את 'הפועל' חיפה בגלל השחקנים" (קרנזון, 2010, עמ' 107-108).

ס' יזהר: "ולכן הולך שמעון בלעדיו שבת בשבת למגרש הכדורגל, תענוג לנפש, ושם הוא אחד מגדולי האסטרטגים [...] מסביר לכל דורש את ההבדל בין בעיטת חרטום הנעל ובין ההדחקה בצידה, עם רעיו שיש לו שם שיכורי כדורגל גם הם" (ס' יזהר, 1993, עמ' 64).

גורי: "אין לנו זמן. אין לנו זמן. אנו רצים על פני דרך עפר המוליכה אל המגרש הניכר בדקלים מזדקרים סביבו. צמרותיהם רושמות כעת תנועה איטית על פני התכלת בעוד שאגות 'התחרות המוקדמת' מגיעות אלינו כזעקת הקרקסים העתיקה" (גורי, 1971, עמ' 93).

קופר: "אבל דבר אחד בטוח [...] 'כדורגל הוא ענף הספורט הפופולארי ביותר בעולם'. בנאפולי אומרים שאם יש לבן-אדם כסף הוא קודם קונה לעצמו משהו לאכול, ואז הולך למשחק כדורגל, ואז הוא בודק אם נשאר לו משהו בשביל מקום לגור" (קופר, 2020, עמ' 11).

ברעם: "גם היום, אחרי אלפי משחקי כדורגל בארץ ובעולם, אני מתקשה להתמודד עם הדיכאון הכבד שנופל עלי אחרי שריקת הסיום, בעיקר בשבת. ניצחון, תיקו או הפסד, העצבות המשתקת וסממנים כמעט פתולוגיים של חרדה מחלחלים לכל פינה בגופי" (ברעם, 2004, עמ' 79).

קינג: "הייתי אומר (שאהבת הקבוצה) היא שווה ערך לדת מודרנית [...] אתה הולך למקום שבו אתה מקיים פולחן. הסמלים שלך. אתה הולך בעקבות הקבוצה שלך [...] זו תשוקה שעומקה רב משל כסף. זה הכל אודות תשוקה [...] זו אובססיה [...] זה אינו עניין של חיים או מוות, זה יותר חשוב מזה" (King, 1998, p. 150).

קראס: "המציאות העצובה היא שהמועדון אינו צריך אותי. אם לא אחדש את המיני העונתי שלי ישנם אלפים אחרים שישמחו לקחת זאת ממני. אבל, [...] נראה לי שאני זקוק למועדון. אני תקוע, בעיקר תקוע שמח - מתוך רצוני שלי. [...] איך זה קורה שאתה מקבל תענוג רב כל כך ממשהו שנותן לך כאב רב? זו שאלה טובה" ((Crace, 2001, p. 119).

כבר זמן מה שכדורגל היה ל"גיבור" בספרות העולמית וגם הישראלית (בן פורת, 2018; Seddon, 1999), גם אם ביחס לגיבורי ספרות אחרים עדיין במשורה. ספרות הכדורגל משמשת כמגפון המעביר את תחושות האוהדים לשדות אחרים, היכן שהמשחק עצמו ידוע אך העלילה שלו ושל אוהדיו זרה למי שאינם כאלה, שלא אחת נרתעים ממנה כיוון שהיא נתפסת כתרבות נמוכה במקרה הטוב או תרבות חולה שיש להכחידה. כפי הנראה ההקשר (עדיין) המעמדי של המשחק, הנחשב למשחקו של ההמון, קרי המעמדות הנמוכים, מייצר את דימויו. כאמור, המחברים, אלה שצוטטו למעלה ואחרים, אינם שווים נפש למשחק. נהפוך הוא, בדרך כלל מדובר במחברים ובמחברות שהמשחק הזה אהוד עליהם, בין אם גדלו עמו ובין אם רכשו אותו בבגרותם. "לפעמים", כותב אומברטו אקו, "קורה שאני צופה לי במשחק יפה בטלוויזיה בעניין ובהנאה, אינני שונא כדורגל, אני שונא חסידי כדורגל מטורפים" (אקו, 1997, עמ' 132).

אהדת כדורגל: כותבים וצורכים את הטקסט

"אז לסכם, מה זאת אהבה - אהבה זה תמהיל של תשוקה מינית, התאהבות רומנטית, ורעות או חברות, שאם יש לנו מזל זה יחזיק לאורך זמן" (יובל, 2005). על רגל אחת, אהדת כדורגל היא שם נרדף לאהבת המשחק, המתווכת בזיקה למועדון. ובהרחבה מסוימת, עוצמתה של אהבה זו מתפלגת בהתאם לעוצמת התשוקה של האוהד. ישנם אוהדים המכונים "שרופים" בלשון העם (פנאטים) ו"חמים-מסורתיים" או "פושרים" על פי מיונו של החוקר הבריטי גיליאנוטי (Giulianotti, 2002). הראשונים חווים תחושה עמוקה של זיקה למועדון, שהוא מעין האלטר-אגו שלהם; מה שקורה למועדון קורה גם להם: "ניצחנו" או "הפסדנו" זה אני בלשון רבים. מדובר בסיפור אהבה שאינו מזדקן, כל סוף שבוע במשך עונת המשחקים האוהד "השרוף" מחזר אחר מועדונו בפומבי ללא מעצורים, ואילו האוהד "הפושר" עצור ברגשותיו: הוא מרוסן יותר, שומר מרחק, מעדיף להזדהות עם "ניצחנו", אבל גם אצלו שמור רגש של חיבה למועדון "שלו" ומדי פעם הוא ייתן לו דרור (Guttmann, 1986, Pines, 2005). כפי הנראה יש משהו במשחק הזה שאינו נכנע לאדישות.

בעצם, מה שאוהד כדורגל מביע ביחס למשחק הכדורגל הוא "תשוקה המוגדרת כנטייה חזקה לכוונה של פעולה שאנשים אוהבים, שהם מוצאים כחשובה, ובה הם משקיעים זמן ואנרגיה. כדי שפעילות תייצג תשוקה עבור אנשים, היא צריכה להיות משמעותית לחייהם" (Vallerand et al., 2003, p. 756). בתשוקה לכדורגל ניתן להבחין ללא מאמץ רב, בהתבוננות בקהל הצופים-אוהדים באצטדיונים, בפאבים המקרינים משחקי כדורגל, בדיווחי התקשורת, ב"סדר היום" של אוהדיו (בן פורת, 2007, Brown, 1998). כך גם בעידן זה, שבו הכדורגל התמסחר ואוהדיו נדמים כלקוחות על המשמעותיות הנלוות לכך בכלכלת השוק הקפיטליסטית. ברם, בעלי ההון שרכשו מועדוני כדורגל נוכחים לדעת כי מבחינתם של האוהדים המועדון שייך להם. וכי כדאי להם, לבעלים, לשמר את תשוקת האוהדים ולרצות אותם. בשונה מדברים אחרים בסצנה הקפיטליסטית, תשוקת האוהדים אינה בחזקת "אינטימיות קרה" (אילו, 2008). יתרה מזאת, את עוצמת התשוקה הזו יכולים אוהדי הכדורגל להפנות כנגד בעלים שאינו לרוחם. וכבר נרשמו בהיסטוריה המקצוענית-מסחרית של המשחק מחאות שגרמו לפיטורים או לנטישה של בעלי מועדונים (Olesen, 2018).

אהדה היא פרקטיקה ללא תג תפוגה. כותב קורנל סנדבוס:

הספרות העוסקת במושג האהדה מציבה את הסובייקט מול מושא אהדתו. טענתי היא זו: את האהדה יש לבחון כצורה של צריכה ועל כן כצורה של תקשורת. אהדת כדורגל היא צורה פרטיקולרית של צריכה [...] ההביטוס של אהדת כדורגל משקף בידועין ערכים ואמונות מסוימות. [...] אהדת כדורגל מתבססת על הדואליות של זהות עצמית [...] אוהדי כדורגל רבים תופסים את אהדתם כחלק אינטגרלי של אישיותם (Sandvoss, 2003, p. 169).

נדמה כי אהדת כדורגל היא מעשה סולפסיסטי, אך לא כך - אהדת כדורגל היא מעשה קולקטיבי. האוהד חווה אותה יחד עם אחרים הדומים לו. בעניין זה לא צריך מזל, אהדת כדורגל - קרי, המועדון המסוים - אינה מתכלה. אצל האוהדים החמים היא נעולה בקצה הגבוה של העקומה. אצל האוהדים הפושרים היא נעה אסימפטוטית ברמה נמוכה, אך מדי פעם ניתן להבחין בקפיצה

חדה של העקומה למשך זמן מה עד שהיא שבה לרמתה הקודמת, וחוזר חלילה. אהדת כדורגל, יש להוסיף, בתנאי מצב מסוימים מתחברת למה שקורה בסביבתה, כמו למשל אירועים פוליטיים או תרבותיים שעשויים להעצים אותה (Fisk, 1989; Hobsbawm, 1990; Sandvoss, 2005). בעקבות היל (Hill, 2002) ואוסטין (2006), מילת המפתח של אהדת כדורגל היא "צריכה ביצועית" (performative consumption), שפירושה (נוסח אוסטין) הוא: "אמרות שעושות משהו, בניגוד ללומר משהו בלבד". בקונטקסט של משחק הכדורגל פועלים גורמים ידועים: החוקים של פיפ"א (התאחדות הכדורגל הבין-לאומית), החוקים של התאחדות הכדורגל המקומית, ואפיוני תרבות ופוליטיקה מסוימים המקצים את האוטונומיה היחסית של האהדה (Hill, 2002). עם זאת, כאמור, אצטדיון הכדורגל הוא תחום הרשאה, שבו מותרת (נסבלת) התנהגות שמחוצה לו היא אינה מקובלת או אף אסורה. כך למשל, דיבורים פרפורמטיביים מסוימים (קללות) או מחוות גופניות מסוימות (אצבע משולשת, נא בעין, סימון אבר מין) הם עניין שבשגרה. ניתן לשער כי יחד עם פורקן התשוקה למשחק, האוהד הפרפורמטיבי פורק גם תשוקות אחרות, שאין הוא יכול לבטא אותן במקומות אחרים.

המיוחד באהדת משחק הכדורגל, הנעשית כאמור באמצעות זיקה למועדון מסוים, היא בזה שהאוהדים צורכים את מה שהם עצמם יוצרים תוך כדי: הטקסט המידי של המשחק נכתב בהשתתפותם; הם מנהלים דיאלוג עם המשחק, מגיבים במלל או במחוות פיזיות על מה שמתרחש על הדשא, ולא אחת הצריכה הביצועית שלהם מתבטאת בהתערבות, למשל כאשר הם תובעים מהמאמן שיוצא או יכניס שחקן מסוים, ישנה את הטקטיקה שלו וכולי. לעיתים הם מתערבים גם בניהול המועדון שלהם בדרישה כי יוחלפו בעליו או מנהליו. מן הסתם יש באהבה הזו משהו מאצ'ואיסטי, כגבר המתייחס לרעייתו כאל רכוש. אוהד הכדורגל מוצא כי המועדון הוא שלו: בעלים בא ובעלים הולך, אני (אנחנו) תמיד כאן.

אהבה נרכשת וכובשת

לצורך העניין יש להתחיל בתהליך של "איך נעשה אוהד", ותוך כדי לסמן ולאסוף את המאפיינים המסוימים הנרכשים של אהדת כדורגל, הנעשית לאהבת כדורגל ול"נישואים" למשך החיים. ניתן להניח כי בדומה לחיי נישואים גם חיי האוהד אינם הכול דבש: מניפת הרגשות שניזונה ממשחק זה מייצרת אצלו מתח שהוא נדרש להתייחס אליו ולפרש אותו. ימי השפל, היינו כישלונות של מועדונו, מעמידים את אהבתו במבחן. כפי שנראה להלן, בתהליך ההיעשות לאוהד מוטמעים נוגדנים המחסנים את האוהד מפני אובדן כושר אהבתו למשחק הזה, מן העריסה ועד לקבר:

הדור שלי בעיקר, אנחנו ואנשים מבוגרים וגם מעט צעירים, עדיין הולכים, ממלאים את המגרשים ממשיכים לשלם עבור ההתמכרות. התבגרנו אך לא שמנו לב. במגרש אנחנו עדיין רואים את אותן הפנים, יושבים ליד חברנו, שאותו אנחנו מכירים כבר עשרים וחמש שנים. הוא ואנחנו איננו חושבים עליו כעל מבוגר [...] בראש שלנו הוא הוא עדיין בן ארבע-עשרה (Conn, 2004, p. 11).

מציצ' ונפגע, הסופר האנגלי ניק הורנבי:

בדיוק יום אחד אחרי יום הולדתי האחד-עשר, אבי שאל אותי אם ארצה לבוא למשחק גמר גביע בין ווסברום ואוורטון [...] אמרתי לו שאין לי כל עניין בכדורגל, אפילו לא במשחק גמר. אבל בשל מניע אפל כלשהו, צפיתי בכל המשחק בטלוויזיה, תשוקה שהפגיעה אותי לחלוטין [...] זה נמשך שלושה שבועות, עד שאבי לקח אותי להיברי בפעם הראשונה. (הורנבי, 1992, עמ' 17).

מרגע זה ואילך הורנבי נדבק בוורוס: אהדתו למועדון הכדורגל האנגלי ארסנל מתדלקת אותו עד לזמן הזה.

אהדת כדורגל של מועדון כדורגל מסוים היא ללא ספק תופעה מכוננת. הכדורגל מארגן את סדר היום של האוהד, עניינים של משפחה נדחים מפני יום ושעת המשחק של מועדונו. מה יעשה אוהד הכדורגל אם דווקא בשעת המשחק של מועדונו משפחתו חוגגת בר מצווה? חתונה? גופו ייוצג באירוע אך רוחו באצטדיון. נדמה כי פועל עליו כוח עליון: "פעם בשבוע האוהד נס מביתו ופוסע לאצטדיון [...] העיר נעלמת, הרוטינה נשכחת, כל מה שקיים הוא המקדש" (Gleano, 1997, p. 6). שם, יחד עם מאמינים אחרים כמותו, הוא סוגד לאהבתו.

מן המחקר הנוגע בעניין ניתן ללמוד כי אהדת כדורגל, אף שהיא חוצה גבולות מעמדיים, מגדריים, אתניים וכולי, אינה מתפלגת באופן נורמלי בכלל האוכלוסייה המסוימת (Crawford, 2004; Elias & Dunning, 1986; Giulianotti, 1999; Wann et al., 2001). אומנם היא נרכשת בגיל צעיר, כמצוין לעיל, אך היא תלויה בכמה נסיבות מקדימות: היא תלויה כאמור בחוויה המשפחתית, בקבוצת השווים (peer group), במצב המעמדי, בחלוקה המגדרית, בסימון האתני ובעוד כמה גורמים מנתבים. באשר לכדורגל, שני גורמים טרומיים משפיעים יותר מכל על היעשותו של יחיד לאוהד: מעמד ומגדר. מסיבות מסוימות נעשה הכדורגל למשחק, בה"א הידיעה, של המגדר הגברי, ובמיוחד של גברים מן המעמדות הנמוכים. אומנם המשחק נעשה מודרני בבתי הספר "הציבוריים" (כלומר, של בני המעמדות הגבוהים באנגליה), אך בתוך זמן קצר נעשה למשחק שמשחקים בו ואוהדים אותו בני ובנות המעמדות הנמוכים (Masson, 1995; Redhead, 1995). לא במקרה למשחק הכדורגל ארומה של מאצ'ואיזם.

גם כיום, כאשר כדורגל נשים נהייה לעובדה מוצקה, ההגמוניה, או לחילופין הדומיננטיות של המגדר הגברי, עדיין נוכחת בו היטב (Messner, 2020). מבט אל יציעי אצטדיון הכדורגל במקומות שונים בעולם מגלה את הפנורמה הבאה: מבוגרים ומבוגרות, צעירים וצעירות (נוכחות גברים עדיין דומיננטית), שניים וגם שלושה דורות של משפחות יושבים יחדיו בכל סוף שבוע. מרקם אתני מגוון, באותם מקומות שמגוון זה מאפיין את החברה המסוימת. הנוכחים באצטדיון שונים ביותר זה מזה בכמה דברים, שונות שמקורה מחוץ לו, אבל פרט להיותם עכשיו אוהבי כדורגל יש להם קידומת משותפת: הם חוו תהליך סוציאליזציה שהתנסות בכדורגל הייתה פריט אימננטי שלו (פרידמן, 2016).

בדרך כלל זה עובד כך: כדורגל הוא תופעה שיחיד נפגש עמה ומשתדך לו כבר בילדות המוקדמת (הורנבי איחר קצת, בדרך כלל המפגש קורה בגיל מוקדם יותר מאשר אחת-עשרה). המפגש הזה טבוע בתהליך הסוציאליזציה של בנים בדרך כלל (לא בלבד, אך עדיין בעיקר), והוא

מתרחש בגלל או באמצעותם של סוכנים: לרוב זה מתחיל במשפחה הגרעינית, כשהאב או אח בוגר לוקח עמו את הילד הצעיר למשחק הבתולים שלו. כאשר אלה אינם עושים זאת, באים במקומם סוכני חברות אחרים, כגון חברים שמשדכים אותו למועדון הכדורגל המסוים. בין כה וכה ילד צעיר נולד לאטמוספירה של המשחק הזה. הוא נפגש עמו במשפחה, בחברת הילדים בשכונה, בבית הספר. הוא (ולעיתים היא) נתפס למועדון מסוים ו"נדלק", מתחיל את קריירת האהדה שלו ואת השייכות לשבט המדומיין של אוהדי הכדורגל החורג מגבולות המועדון, הליגה הארצית, והמדינה המסוימת. אמרה מהלכת בקרב אוהדי כדורגל כי בשונה מיחסיך עם בת זוגך, ממועדון הכדורגל שלך אתה לא מתגרש. כפי הנראה יש אמת בדבר, כשהשידוך עולה יפה אזי הנישואים עם מועדון כדורגל הם קתוליים.

תהליך היעשות אוהד הוא תהליך של כינון אורח חיים, למידה והטמעה של נורמות המגדירות ומכשירות את ההתנהגות בשדה הכדורגל (Crowford, 2004). "ישנן סיבות רבות מדוע יחיד מסוים עשוי לגלות עניין מיוחד להתחיל לגלות עניין ספציפי בספורט [...] ולהתחיל את הקריירה של אוהד [...] במקרים רבים התהליך הזה נראה גזור מראש" (Crowford, 2004, p. 43). כפי הנראה הטרם אוהד אינו מתאהב מייד, אלא יוצא לדייט ראשון שממנו בדרך כלל תצמח אהדה למועדון הכדורגל המסוים. במשך הזמן, ככל שמתעמקת הזהות עם המועדון המסוים, הופכת אהדת כדורגל לאורח חיים: היא מכתיבה את סדר יומו של האוהד. "זה [לוח עונת משחקי המועדון] נותן לי מבנה מסודר. בתחילת העונה אני מכין לוח זמנים עם כל תאריכי המשחקים שאליהם אלך" (Sandvoss, 2003, p. 18).⁸ כאמור לעיל, ההשתעבדות ללוח הזמנים הזה משליכה על יחסיו של האוהד עם סביבתו החברתית, ומה הוא עושה כאשר אירוע משפחתי מתרחש בו בזמן שקבוצת המועדון שלו משחקת?

"בשבילך אהובתי, אני איתך עד יום מותי, לובש אדום רק בשבילך, מוכן למות למענך"⁹ יש משהו בזיקה הרגשית הפורצת למשחק הזה, בעצם למועדון המגלם אותו (ראו לעיל), שמשחרר את חרצובות לשונו של האוהד. אולי משום שיש לו גיבוי מצד חבריו האוהדים, אולי משום שאצטדיון הכדורגל הוא בחזקת תחום הרשאה, אולי משום שהוא חש צורך להתוודות: "פתאום יום אחד התאהבתי בך/ הלב שלי דופק כשאני רואה אותך/ הזמן עובר/ אני עדיין כאן". (המנונם של אוהדי אגודת הכדורגל נאפולי). המיוחד באהדת כדורגל הוא בזה שהיא חייבת, כך ממש, להיחשף בפני כל העולם. האוהד הפנאטי (מלשון אוהב) יעשה זאת בראש חוצות בכל ערוץ אפשרי, בעוד שהאוהד הפושר יתחמם מדי פעם וירמוז לסביבתו שגם לו יש זיקה רגשית. מכל מקום, אוהד כדורגל יודע מניסיונו כי לא לעולם חוסן. יחסיו עם הכדורגל, כלומר עם המועדון שלו, עשויים מחומרים של רגשות מתחלפים: בין עונג שמיימי לבין גיון ארצי עמוק. משחק הכדורגל נשען על העיקרון האולטימטיבי של "הכול פתוח": תנאי הפתיחה שלו שווים לכל. אף אחד אינו יכול להבטיח לאוהדים מה יהיה סיומו של המשחק המסוים. מכל מקום הזיקה הנפשית, רוצה לומר, האהבה למועדון, אינה מתכלה ולעיתים דווקא מתעצמת עם הכישלון שלו (Koenigstoffer et al., 2010).

⁸ ראו גם: Fisk, 1989.

⁹ אדר, 2019, עמ' 91.

האהדה-אהבה לכדורגל אינה עומדת בפני עצמה, היא נשענת על הקשרה וניזונה ממנו. הנה מה שאומרים אוהדי מועדון הכדורגל האנגלי מילול: "אני אוהב להיות מעורב בקהל. [...]" במילול אתה מקבל את כל המצחיקנים האלה" (Robson, 2004, p. 146). "עבורנו הדאן [המגרש של מילול] היה בית. השנינות שרחשה בו הייתה טובה תמיד לצחוק טוב" (Robson, 2004, p. 62). "אנחנו מילול ואנחנו הטובים ביותר, אנחנו מילול שידפקו כל האחרים". "אני לא רק אוהב את המועדון. אני אוהב את כל מה שיש בו. אני יודע שזו קלישה, אבל זו תשוקה שאתה זוכה לקבל ממילול. זה מה שהרשים אותי בפעם הראשונה שבאתי לשם [...]" זו האטמוספירה, ההתלוצצות, הטיפוסים, ההומור זה מה שגורם לך להמשיך" (Robson, 2004, p. 144).

"יש לי משיכה רגשית למגרש [הכדורגל] כן. בגלל שכאשר אמות, אפרי יפוזר עליו. אמרתי לרעייתי ולילדי, כשאני אמות על תהיו עצובים, רק אפרי על המגרש, רק פזרו אותו [...]" הם לא יוכלו להסיר אותו. הוא יישאר שם, זה ביתנו" (Sandvos, 2003, P. 133). "אני יודע משהו ביחס להליכה למשחקי כדורגל. אני חש כאילו אני נותן להם משהו. אני חושב שזה יפה לעשות כך. מה ששונה בעניין זה הוא שאתה מדבר אודותיו" (Wardn & Williams, 2009, p. 343).

"אנחנו אוכלים, נושמים, וישנים קורנטיאס. חולצת הנץ היא העור השני שלנו. [...]" אני בוכה כשקורנטיאס מפסידה. אני דואג באמת [...] תבורך קורנטיאס/ אלופת האלופות/ לעולם/ בליבנו" (Bellos, 2002, P. 133-134).

המכנה המשותף לכל ציטוטי האהבה-תשוקה הנ"ל (ואלה מעט מאוד מן היש) הוא ההתמזגות של האני באנחנו: "לעיתים רחוקות יאמר האוהד 'המועדון שלי משחק היום'. אלא יאמר 'אנחנו משחקים היום'". (Galeano, 1997, p. 6). זו הצהרה של התבוללות מרצון: מועדון הכדורגל נעשה לאלתר-אגו של האוהד. יתרה מזו, הכדורגל הוא זה שמכוון את סדר יומו של האוהד (Tamir, 2020). כדור העולם סובב לו בנחת על פי חוקי הפיסיקה. כדור-הרגל מסובב את עולמו של האוהד.

דבש ועוקץ

"אָדָם בְּחַיִּי אֵין לֹא זְמַן שְׂתִּיהִי לֹא זְמַן לִפְלֹא. וְאֵין לֹא עֵת שְׂתִּיהִי לֹא עֵת לְכָל חֶפֶץ. קִהְלֵת לֹא צָדֵק בְּשִׂאמֵר כֶּף. אָדָם צָרִיךְ לִשְׁנֹא וְלִיָּהֵב בְּבֵת אֶחָת. בְּאוֹתָן עֵינִים לְבָפּוֹת וּבְאוֹתָן עֵינִים לְצַחֵק/ בְּאוֹתָן יָדִים לְזָרֵק אֲבָנִים/ וּבְאוֹתָן יָדִים לְאַסֵּף אוֹתָן, לַעֲשׂוֹת אֶהְבָּה בְּמִלְחָמָה וּבְמִלְחָמָה בְּאֶהְבָּה. וְלִשְׁנֹא וְלִסְלַח וְלִזְכֹּר וְלִשְׁכַּח" (עמיחי, תשמ"ג, עמ' 50).

כבר נאמר קודם לכן כי אהבת כדורגל כרוכה בחילופי מצבי רוח, ושאת מזג האוויר מסדר מועדון הכדורגל. בכל סוף שבוע במשך עונת המשחקים, לפרקים גם באמצע השבוע, המועדון משחק. אוהד-אוהב יופיע בגופו באצטדיון, ואם מסיבות שאינן תלויות בו גופו נמצא במקום אחר - רוחו במשחק. שלא כבעבר, כאשר הוא היה תלוי בשידורי הרדיו, שמקמץ בהעברת מידע על משחקי הכדורגל, בהווה, באמצעות המחשב הנייד או הטלפון הנייד, אפשר להפריד בין הגוף והרוח - להיות לא נוכח שם לצפות במשחק בזמן אמת ולחוות את המתח.

מהרגע המסוים שבו מופנמת האהדה למשחק הכדורגל המתח נעשה לבן בית. הלכה למעשה אהדת כדורגל מכילה מצב עניינים של **שונאים סיפור אהבה** (בשביס זינגר, 1979). את היחס

הסותר הזה ניתן לפרק לזה של חוץ ולזה של פנים: איבה כלפי מועדונים יריבים ואהבה למועדון האהוד. ובאותה עת יחסים של אהבה־טינה למועדון האהוד כשמתרחשים אירועים מסוימים (למשל ירידת ליגה) שמתסכלים את האוהד, בין השאר משום שהוא רואה בהם כישלון אישי ("הפסדנו"). זו סגולה המיוחדת לאהדת כדורגל: את מה שקורה בו לטוב ולרע מייחס האוהד גם לעצמו. עם הדבש בא העוקץ, הנאמנות והזדהות העמוקה עם המועדון נושאת עמה את תוגת הכישלון, שעמה שב האוהד לביתו ושאותה הוא מתקשה לעכל, לפחות עד למשחק הבא שאולי יביא את המזור. והיה ולא, והיה ומועדונו מתדרדר אל מתחת לקו האדום, המסמן את המועדונים שבעונה הבאה יימנו על הליגה הנמוכה, להיכן הוא ייקח את מה שדומה לאובדן? כי לאמיתו של דבר לאוהד החווה את משחק הכדורגל אין שליטה על גופו ועל נפשו:

אם הנך אוהד ענף ספורט מסוים, ואכפת לך מה קורה לקבוצה מסוימת, הדבר הראשון שאתה חווה מהמשחק זו התנסות פיסית. משהו קורה לגופך, הלב שלך מואץ, כפותיך מזיעות. אתה חש את מה שיבוא, כיבוש [שער] מייצר תחושת ניצחון, אנרגיה של תשוקה לדם. כישלון, כישלון מלווה בתשישות ועייפות, תסכול וכעס. [...] תחושה של חוץ גופניות, של משהו כמו דיבוק, של משהו הקורה לטסטוסטרון שלך (Simons, 2013, p. 1).¹⁰

ואת התחושות הללו, הטובות והרעות, האוהד מפנים ומחצין כמאהב כלפי מושא אהבתו. הוא אינו אנונימי אלא רומיאו, הפוצח בשירי אהבה ליוליה, מועדונו.

כבר למדנו משהו על אהבה ומחוללה. בני תמותה גברים ונשים, בזוגיות דו־מינית וחד־מינית, מתאהבים ונצררים. יש והקשר נמשך "until death do us part" ויש שהקשר נמשך זמן מסוים וניתק. ככל הנראה הצורך באהבה עומד בפני עצמו, לאחר ניתוק מתחיל החיפוש (Pines, 2005). בעניין הכדורגל, כשמתחוללת התאהבות והיא נתפסת, רב הסיכוי שהיא תמשיך זמן רב, רב מאוד. יתרה מזו, מי שאהד מועדון כדורגל מסוים בנערותו, ומסיבות מסוימות נאלץ להתרחק פיזית ממנו, עשוי כמו דמות הגיבור **באהבה בימי כולרה** (מרקס, 1985) לשוב ולהתפרק עליו באחד הימים שעוד יבואו.

בשורה הכמעט תחתונה ניתן להניח כי אהדת כדורגל אינה בלתי תלויה: היא נושאת עמה ציפיות לתגמולים מסוימים שיחזקו ויאבטחו אותה. מהפירות של המחקר הרלוונטי ניתן להניח כי אהדת כדורגל עונה לצרכים המסוימים של האוהד, כאלה שייתכן שאין להם מענה מסודר ורציף ממקור אחר. אליאס ודנינג (Elias & Duning, 1986) קובעים כי מדובר במענה ל"חיפוש אחר התרגשות". לדבריהם, בחברה בת זמננו פוחתות ההזדמנויות של יחידים להשתתף בפעילויות שיש עמן התרגשות ספונטאנית של ממש. הביקוש אחר התרגשות הוא תולדה של חסך תרבותי בחברה המודרנית (קרי, קפיטליסטית). מה שמבקשים אנשים בזמן הזה אינו סוג של פעילויות רגשיות ממוסדות, כמו חתונות, ימי הולדת, וכולי, אלא אירועים שיש בהם התרגשות ספונטאנית בזמינות רבה יחסית, שניתן לשוב ולחוות אותה עוד ועוד. ריגוש, כך סוברים שני מחברים אלה,

¹⁰ המחבר הזה מדווח כי צפייה בספורט המועדף עשויה להפוך את הצופה לאגרסיבי יותר, או קואופרטיבי יותר. לאגואיסט או דווקא לנדיב יותר. אצל הצופים שקבוצתם מנצחת ישנה עלייה ברמת הטסטוסטרון, ואצל אלה שקבוצתם מפסידה יש ירידה.

הוא צורך עמוק, ולא בכדי דווקא משחק הכדורגל עונה על הצורך הזה. פרשנותם, הנסמכת על המחקר, גורסת כי יש במשחק הזה עוגן רגשי יציב: אוהד יודע תוך כדי חווית האהדה על צדדיה השונים (העונג והכאב) כי משחק הכדורגל לא יפנה לו עורף, כי הוא יספק תמיד וללא תנאי מענה לצורך המסוים שלו. היסטוריון הספורט אלן גוטמן (Guttman) מסמן את "המשיכה הארוטית" הנובעת ממשחק הכדורגל כתירוץ מפתה ומושך; בתחרות טמונה ארומה ארוטית, שהאוהד מסניף אותה בכל פעם שהוא נוכח במגרש ממש או צופה במשחק באמצעות מסך הטלוויזיה, ויש בכך משום התמכרות שאין רצון להכחידה (Guttman, 1996).

משחק הכדורגל כראי לחיים: אוהד כדורגל זוכה להשתתף בהצגה של עצמו, כי משחק הכדורגל משחזר עבורו את הדרמה בחיים שלו עצמו (Hoyningen-Huene, 2010). הוא לומד ומכיל את עובדות החיים מן המשחק: עליות וירידות, עונג ויגון. במשך הזמן המצטבר של אהדת מועדונו קבוצתו הוא מתחסן בגופו ובעיקר בנפשו, שבה צומחים ומצטברים נוגדנים. גם כאשר הרע מכל מתרחש ומועדונו "יורד ליגה" הוא אינו נוטש, ביום שתפתח העונה הבאה הוא ינכח ביציע.

ההיסטוריון האנגלי טומי מאסון (Masson) אומר:

הכדורגל מספק אוסף של טקסי ניחומים, בהיבטים רבים הוא מהווה עולם חברתי יציב היכן ששדה המשחק, הכללים, מקומם של הצופים, ודפוסי המשחק עצמו לא השתנו הרבה. ועדיין הוא מספק הזדמנות להתרגשות ומעורבות, בצורות התנהגות שמתקבלות בפנים זועפות בהקשרים חברתיים אחרים. במגרש הכדורגל מושעים החיים הרגילים ומושעה הזמן. המשחק הזה נוגע ברגשות גבוהים ונמוכים, שנדיר למצוא אותם במקרים אחרים (Masson, 1995, p. vii).

משחק הכדורגל, קבע בנחישות מאמנה לשעבר של ליברפול ביל שנקלי, אינו סתם עניין של חיים ומוות, זה הרבה יותר גדול מזה.

אפילוג

התשובה לשאלה מדוע אנשים רבים כל כך אוהבים את משחק הכדורגל אינה מתרצה. כאמור לעיל הספרות המחקרית העוסקת בשאלה של מה ולמה זו אהבת כדורגל, מציעה לקורא הסקרן כמה קטגוריות מוצא, כמו למשל: אהבה טרגית, כזו שמהלכה מטלטל וסופה יגון; אהבה רומנטית, שמהלכה וסופה באושר עד אין קץ; ואהבה אובססיבית חד־סטרית, שתוחלתה אובדן עשתונות. המשותף לכל הקטגוריות הללו ולסיפורים הנכתבים בהשראתה הוא קיומו של סובייקט אוהב המשליך את רגשותיו על משחק כדורגל, וסיפור של מעשה אהבה מתרחש בדינמיקה הנוצרת בין השניים. מעיון חוזר בנרטיב של התשוקה לכדורגל עולה הקושי לשים את האצבע על גורם אחד או שניים שניתן לסמן אותם כהסברים אולטימטיביים, אף על פי כן ניתן להניח בעקבות אליאס ודנינג (Elias & Dunning, 1986) כי בסופו של דבר האהבה־תשוקה למשחק הזה ניזונה מן החיפוש אחר התרגשות, ומן הצפייה כי מענים לה מצויים במשחק והם לעולם לא יתכלו. זו אהבה שבו בזמן תלויה ואינה תלויה בדבר. "אהבה" כותבת המשוררת אגי משעול "אינה ארכיטקטורה אלא מזג אוויר" (משעול, 2020, עמ' 17). אך לא כך כשמדובר באהבת כדורגל, זו בהחלט ארכיטקטורה.

מקורות

- אדר, ש' (2019). **הפועל באר שבע, ביוגרפיה**. בבל.
- אוסטין, ג"ל (2006) **איך עושים דברים עם מילים**. רסלינג.
- אילוז, א' (2008). **אינטימיות קרה, עלייתו של הקפיטליזם הרגשי**. הקיבוץ המאוחד.
- אקו, א' (1997). איך לא לדבר על כדורגל. בתוך: א' אקו, **לטייל עם דג סלומון** (עמ' 134-137). כנרת.
- בן פורת, א' (2002). **ממשחק לסחורה**. המרכז למורשת בן גוריון.
- בן פורת, א' (2007). **הוא איזו מלחמה נהדרת**. פרדס.
- בן פורת, א' (2015). **כך לא עושות כולן**. רסלינג.
- בן פורת, א' (2018). **החיים ממש הנה הם כאן**. רסלינג.
- ברעם, ח' (2004). **אדום צהוב שחור**. ספרית מעריב.
- בשביס זינגר, י' (1979). **שונאים ספור אהבה**. ספרית פועלים.
- גורי, ח' (1971). **הספר המשוגע**. עם עובד.
- הורנבי, נ' (1992). **אהבה על הדשא**. מודן.
- יהב, ד' (2005). **בעיטת עונשין**. תמוז.
- יובל, י' (2005). **מה זאת אהבה**. קשת.
- מגד, א' (1998). **גמר גביע**. ידיעות אחרונות.
- משעול, ג' (2020). **קפל**. הקיבוץ המאוחד.
- מרקס, ג"ג (1985). **אהבה בימי כולרה**. עם עובד.
- עמיחי, י' (תשמ"ג). **שעת החסד**. שוקן.
- ס' יזהר (1993). **צלהבים**. זמורה ביתן.
- פויר, פ' (2004). **העולם על פי הכדורגל**. מטר.
- פרידמן, ט' (2016). איך ילדים נעשים אוהדי כדורגל. בתוך: ת' רפופורט (עורכת), **כדורגל שייך לאוהדים** (ע"מ 231-252). רסלינג.
- קופר, ס' (2002). **כדורגל נגד האויב**. חרגול.
- קרונזון, י' (2010). **כי מנגד תראה: מבחר סיפורים**. עם עובד.
- רוזנטל, ר' (2005). **מילון הסלנג המקיף**. כתר.
- רוזנטל, ר' (2007). **הלקסיקון של החיים**. כתר.
- שחם, נ' (1979). **סתיו ירוק: מבחר סיפורים**. עם עובד.

Arora-Jonsson, S., Brunsson, N., & Hass, R. (2000). Where does competition come from? The role of organization. *Organization Theory*, 1, 1–24.

Bellos, A. (2002). *Futebol: The Brazilian Way of life*. Bloomsbury.

Blair, T. (1997). How our soccer idols betraying Britain. In S. F. Kelly (Ed.), *A Game of 2 halves* (pp. 473–475). Hamlyn.

Brown, A. (Ed.) (1998) *Fanatics!* Routledge.

Claussen, D. (2007). On stupidity in football. *Soccer and Society*, 8(4), 654–662.

Conn, D. (2004). *The beautiful game?* Yellow Jersey Press.

- Correia, M. (2023). *A people's history of soccer*. Plato Press.
- Crace, J. (2011). *Vertigo: One football fan's fear of success*. Constable.
- Crawford, G. (2004). *Consuming sport: Fans, sport, and culture*. Routledge.
- Elias, N., & Dunning, E. (1986). *Quest of excitement*. Blackwell.
- Fisher, H. E. (2004). *Why we love: The nature and chemistry of romantic love*. Henry Holt.
- Fisk, J. (1989). *Understanding popular culture*. Unwin and Hyman.
- Foer, F. (2004). *How football explains the world*. Collins Publishers.
- Foyle, J. (2010). *The world is a ball*. Rodale.
- Galeano, E. (1997). *Football in sun and shadow*. Fourth Estate.
- Giulianotti, R. (1999). *Football*. Polity Press.
- Giulianotti, R. (2002). Supporters, followers, fans and flaneurs. *Journal of Sport and Social Issues*, 26(1), 25–46.
- Goldblatt, D. (2006). *The ball is round*. Riverhead.
- Goldblatt, D. (2014). *The game of our life*. Nation Book.
- Guttmann, A. (1986). *Sport spectators*. Columbia University Press.
- Guttmann, A. (1996). *The erotic in sport*. Columbia University Press.
- Harteman, E., & Kjeor, P. P. (2015). Special issue: A sociology of competition. *Distinction: Journal of Social Theory*, 16(2), 141–145.
- Hell, H. J. (2008). Sociology of competition by Georg Simmel. *The Canadian Journal of Sociology*, 33(4), 945–956.
- Hill, M. (2002). *Fan Culture*. Routledge.
- Hobsbawm, E. (1990). *Nation and nationalism since 1980*. Cambridge University Press.
- Hoyningen-Huene, P. (2010). Why is football so fascinating? In T. Richards (Ed.), *Soccer and philosophy* (pp. 7–22). Open Court.
- Jones, I. (2000). A mode of leisure identification: The case of football fans. *Leisure Studies* 19(4), 224–240.
- King, A. (1998). *The end of the terraces*. Leicester University Press.
- Koenigstofer, J., Groepple-Kline, A., & Schmitt, M. (2010). You will never walk along: How loyal are soccer fans to their club when they are struggling against relegation? *Journal of Sport Management*, 24(6), 649–675.
- Markowitz, A., & Hellman, S. (2001). *Offside: Soccer and American exceptionalism*. Princeton University Press.
- Maslow, A. H. (1970). *Motivation personality*. Harper and Row.
- Masson, T. (1995). *Passion of people?* Verso.
- Messner, M. T. (2020). *Taking the field*. University of Minneapolis Press.
- Olesen, M. (2018). Football fan activism in premier league. *Journal of Media and Communication Research*. 65, 117–137
- Pines, M. (2005) *Falling in love: Why we choose the lovers we choose*. Routledge.
- Redhead, S. (1995). *Unpopular culture: The birth of law and popular culture*. Manchester University Press.

- Robson, G. (2004). *'No one likes us, we do not Care': The myth and reality of Millwall fandom*. Berg.
- Samuels, J. (2008). *The beautiful game is over*. Book Guild Publishing.
- Sandvoss, C. (2003). *A game of two halves*. Routledge.
- Sandvoss, C. (2005). *Fans: The mirror of consumption*. Polity Press.
- Seddon, P. (1999). *A football compendium*. The British Library.
- Simons, E. (2013). *The secret lives of sports fans: The science of sports obsession*. Overlook Duckworth.
- State, J. P., & Burke, P. J. (2000). Identity theory and social identity theory. *Social Psychology Quarterly*, 63(3), 224–237.
- Tamir, I. (2020). The natural life circle of sport fans. *Sport in Society*, 25(2), 1–15.
- Vallerand, R., Blanchard, C., Mageau, G. A., Koestner, R., Ratelle, C., Leonard, M., Gagne, M., & Marsolais, J. (2003). Passion de l'ame: On obsessive and harmonious passion. *Journal of Social Psychology*, 85(4), 756–767.
- Vargas Llosa, M. (2010). The empty pleasure. In: J. Turnbull, T. Satterlee, & A. Raab (Eds.), *The global game* (pp. 239–242). University of Nebraska Press.
- Wann, D., Melnick, M. J., Russell, G. W., & Pease, D. G. (2001). *Sport fans*. Routledge.
- Wardn, A., & Williams, J. (2009). *Football nation*. Bloomsbury.
- Weiland, M., & Wilsey, S. (2006). *The thinking fan's guide to the world cup*. Harper.
- Weintraub, S. (2001). *Silent night: The story of World War I Christmas truce*: Free Press.
- Wernicke, L. (2018). *Why soccer is played eleven against eleven? Everything you need to know about soccer*. Mayer and Mayer.